

UDC: 821.134.2.09 Moncada J.
DOI: <https://doi.org/10.18485/beoiber.2017.1.10>

Artur Garcia Fuster¹
Universidad de Zadar
Croacia

IDENTITAT MEQUINENSANA: LA «CREACIÓ» DE JESÚS MONCADA

Resum

A través d'una visió panoràmica de tota l'obra literària de Jesús Moncada, s'expliquen les claus de la creació del que la crítica batejà com a «mite de Mequinensa»; desmuntant, precisament, algunes de les idees prefixades que hi ha sobre aquest mite i valorant quins aspectes conformen el particular *locus amoenus* que és la Mequinensa literaturitzada que ell va crear: la descripció d'un paisatge concret i la volguda singularitat dels seus personatges, passada sempre pel filtre de la ironia.

Paraules clau: literatura catalana, Jesús Moncada, Identitat, Mequinensa, Ironia.

IDENTITY OF MEQUINENSA: THE «CREATION» OF JESÚS MONCADA

Abstract

An overall insight into all of Jesús Moncada's literary works reveals the clues of what criticism called «the myth of Mequinensa». The research dismantles some of the prefixed ideas on this myth, and considers which aspects involve the particular *locus amoenus* of the literaturized Mequinensa he created: the description of a specific landscape and the deliberate singularity of its characters, invariably filtered through an ironic lens.

Key words: Catalan literature, Jesús Moncada, identity, Mequinensa, irony.

*Si acceptava a ulls clucs que l'antiga Mequinensa era
pel cap baix el rovell de l'ou de la galàxia,
el foraster intel·ligent s'hi trobava de seguida com a casa.*

¹ artur.g.fuster@gmail.com

És cert i absolutament innegable, si volem entrar al món Jesús Moncada hem de tenir clara aquesta premissa: Mequinensa i la seva gent són el centre de la galàxia i qui encara no els conegui (als mequinensans de Mequinensa), hauria de córrer a fer-ho immediatament perquè, tristament, viu en la més absoluta i lamentable inòpia lectora. Evidentment, exagero. I és que l'hiperbolisme i el tremendisme dels personatges de Moncada és una de les claus del volta de la seva personalitat, que combina a parts iguals hilaritat i tendresa. El poble de la franja de ponent ja fa temps que es va convertir en un dels mites literaris de més èxit, més memorables, tan pel públic com per la crítica. Una illa narrativa que emergeix, irònicament, de la recreació d'un poble enfonsat sota les aigües d'un pantà.

Aquesta Mequinensa recreada em va fer pensar en Benedict Anderson i en el seu famós assaig *Comunitats imaginades* (2005), en el qual proposava d'entendre el concepte de nació com una «comunitat política imaginada, inherentment limitada i sobirana» (2005: 24) i cavil·lava si, d'alguna manera, això es podia aplicar a la comunitat de personatges que apareixen a les novel·les i relats de Jesús Moncada. Si és cert que les nacions són fruit d'una creació de l'imaginari col·lectiu, la Mequinensa moncadiana no deixa de ser una aplicació literaturitzada d'aquest concepte. Com intentaré explicar, al cap i a la fi, el gran mèrit de l'escriptor ebrenc fou el de convertir en mite inesborrable la quotidianitat d'un poble.

El que resulta més paradoxal de tot això és que, si ens hi fixem bé, tothom relaciona els noms de Moncada i de Mequinensa com a dues realitats absolutament inseparables, com un tòpic penjoll de cireres. Però, en realitat, les coses no van rutllar amb aquesta claredat meridiana des d'un bon inici. La citació que obre aquesta article és de l'últim llibre publicat en vida per Moncada, *Calaveres atònites*, del 1999, aquí sí que hi ha una exposició i fins i tot reivindicació clara i sense reserves del nom del poble on Moncada va néixer. Tanmateix, abans d'arribar a aquest punt i decidir-se a dir *les coses pel seu nom*, Moncada va jugar durant molt de temps al gat i a la rata, combinant diversos noms facticis i referències vagues. Per què ho va fer? Inseguretat? Excés de pudor? Ara ja és impossible de saber-ho, però sí que podem analitzar aquesta evolució. Vegem-ho.

Cal recordar, d'entrada, que el seu primer llibre, *Històries de la mà esquerra* (1981), és l'únic en el qual hi podem trobar contes d'ambientació clarament urbana². No tornarem a trobar referències d'aquest tipus a l'obra de Moncada (i seran pràcticament les últimes) fins a la novel·la *La galeria de les estàtues* (i per situar-nos, a més, en una ciutat imaginària com Torrelloba, que alguns crítics ja es van encarregar de catalogar, segurament amb encert, com a fantònim de Saragossa (Murgades, 2003). Parlant, precisament, de fantònims, és amb aquest concepte que podem batejar el nom del poble

² «Conte del vell tramviàire», «Història de dies senars», ambientats explícitament a Barcelona, a més de «L'estremidora confessió de Joe Galàxia (Història de fulletó)» que té com a referència espacial Berga.

de Cantalaigua que apareix en alguns dels contes d'HME³ com al còmic monòleg «A l'Hèctor el que és de l'Hèctor» que comença amb un: «Veïns de Cantalaigua: diuen els homes aciençats...» (HME: 153).

O la sorprenent epístola que suposa el relat «La Sirena del Baix Cinca» que s'inicia així: «Senyor President de la Generalitat: sóc el Gregori, el forner de Cantalaigua del qual tantes vegades li ha parlat l'Heracli Planes...» (HME: 97).

Que *Cantalaigua* és una transposició literària de Mequinensa només ho podem deduir si tenim en compte, com a lectors, quina va ser la fi del poble real de Mequinensa, engolit definitivament per un pantà l'any 1971. Tanmateix, en aquest recull només es fa referència a aquest fet, la seva desaparició, en el conte «Nit d'amor del coix Silveri» on es parla en tot moment del «poble» sense més concreció. Per altra banda, en el llibre apareixen altres noms inventats com *Llosa* i *Vallperdiu*, verbigràcia, «La lluna, la pruna»: «Una nit de juliol, a mig camí de Vallperdiu a Llosa, l'esmolet Aristides va decidir cantar per veure si s'espolsava la melancolia». (HME: 85) Aquest mateix nom, el de Vallperdiu, el retrobarem al conte «A l'Hèctor el que és de l'Hèctor» com a poble veí de Cantalaigua:

En canvi, ara, llençar una carta i començar a patir és la mateixa cosa. «¿Què passarà? –et preguntes amb el cor angoixat–. ¿Eixirà mai del poble? I si surt, ¿on farà cap: a Vallperdiu, a Barcelona, al Japó, a les Amèriques?» (HME: 154)

Aquests falsos topònims (Moret, H: 1994), tanmateix, es combinen amb noms reals com el del riu Ebre (referència ineludible), Riba-Roja o Tortosa com podem trobar, per exemple, al relat «Aniversari». Aquest mateix conte introdueix, a més, un dels noms que esdevindran referència obligada de tota la bibliografia moncadiana, perquè s'inicia al «Cafè de la Granota», amb una frase ben representativa de l'estil de l'escriptor i que és, alhora, una primera mostra de la irònica mentalitat mequinensana que anirem veient:

–Avui fa un any i, tanmateix, diries que tot allò va passar ahir!– exclamà Josep terror, després d'empassar-se la primera glopada d'aquell suc mig de dol que servien al Cafè de la Granota, el qual havia resistit l'anàlisi dels paladars més exquisits de tres generacions de parroquians sense, però, lliurar el seu secret; uns sostenien que estava fet a base de pixats de bruixa, uns altres es decantaven per la fusió d'escarabitxes torrades, hi havia qui parlava de complicades barreges d'estalzi, brea i quitrà, i només en un punt tothom coincidia: a constatar l'absència absoluta de cafè en la composició del beuratge. (HME: 147)

El Cafè de la Granota va ser, efectivament, el nom del segon recull de contes, publicat el 1985. Un espai, el del Cafè, que apareix amb major o menor protagonisme en

³ Utilitzaré les abreviatures següents: *Històries de la mà esquerra* (HME), *El Cafè de la Granota* (ECG), *Camí de sirga* (CdS), *La galeria de les estàtues* (GdE), *Estremida memòria* (EM) i *Calaveres atònites* (CA).

un moment o altre de la gran majoria de les històries i que, per sinècdoque o metonímia, acaba simbolitzant tot el «poble» o «vila» on passen les històries. Ara bé, com passava a HME, el nom concret i específic de Mequinensa no apareix absolutament enlloc. Sempre es parla directament del «poble» o de la «vila» sense especificar res més. Això sí, desapareixen els fantònims que havíem vist a HME (només n'apareix un de nou, Masos del Cinca, a «Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana») i augmenten el nombre de referències toponímiques autèntiques (Lleida, Móra d'Ebre, Miravet, Tortosa), que van conformant, en l'imaginari del lector, el mapa mental de ciutats i pobles a la riba del Segre i de l'Ebre; ruta en la qual Mequinensa era un enclavament destacat.

Alhora, la descripció dels espais d'aquesta «vila» serveix per anar introduint noms de carrers i places que anirem trobant en llibres posteriors (n'hi ha exemples en els minuciosos «Informe provisional sobre la correguda d'Elies» o «Amarga reflexió sobre un manat de cebes»): Costera del Forn, Baixada de la Ferradura, Carreró de Sant Francesc, Moll de les Vídues, Plaça d'armes, etc., que també van conformant aquesta imatge de lloc comú, d'identificació constant d'un mateix espai que veiem al llarg dels llibres, on aquests noms aniran apareixent de forma reiterada.

Arribem a *Camí de sirga* (1988). La famosa gran novel·la a bastament celebrada i traduïda. «*Camí de sirga* evoca la desaparició de Mequinensa, antiga vila de la vora de l'Ebre» etc., diuen els mots de solapa. I, el nom concret del poble, torna a aparèixer a la nota preliminar de la novel·la per especificar, precisament, que es tracta d'una obra de ficció. Bé, és un pas, podem tenir clar que aquesta obra literària en si parteix d'un referent *real*. Tanmateix, no em sembla sobrer remarcar que, sobrepassat l'escull (a vegades tan trampós) de la coberta i d'aquesta nota preliminar, el nom de *Mequinensa* tampoc apareix com a tal en cap lloc de la novel·la.

On (per fi!) apareix és a *La galeria de les estàtues* (1992). No és, per tant, fins al quart llibre de Moncada que el nom de *Mequinensa* s'esmenta dins del relat amb tots els ets i uts (87 *et al.*). En aquest cas, però, és per compartir protagonisme, com ja comentàvem, amb el fantònim de Torrelloba i amb un altre poble factici veí de Mequinensa anomenat Vilacorba (a més d'un espai importantíssim per al desenllaç de la història com el Pla de la Dama). Hem fet un altre pas, la combinació de topònims reals amb imaginaris inclou, finalment i concretament, el de Mequinensa. Tot i que en alguna ocasió s'ha considerat que *La galeria de les estàtues* s'allunyava del mite de Mequinensa (Moret, X.: 1992), una lectura atenta de la novel·la ens demostra que no és tant així, i que sí bé el paisatge de postguerra torrellobí, gris i feixuc, impregna de manera essencial el desenvolupament de la trama, la presència de Mequinensa és també fonamental, per a la concepció simbòlica que representa en alguns dels protagonistes. A més, com veurem més endavant, el temps històric concret en el qual avança la novel·la no és gens casual.

El pas definitiu el trobem, ja, a la següent novel·la, *Estremida memòria* (1997). En aquesta ocasió, ens remuntem fins al segle XIX, en plena Restauració borbònica (s'amplia l'arc temporal mequinensà més enllà del que ho feia a *Camí de sirga*). I, en aquest cas, tots els referents espacials de la zona són autèntics: Mequinensa, Casp o la Vallcomuna

(lloc on es produeix l'esgarriós crim, pedra de toc de la història). L'evolució pel que fa a la nomenclatura dels paisatges de la vora de l'Ebre, doncs, és claríssima, essent cada cop més explícita. La confirmació la trobem al darrer llibre que publicà Moncada, *Calaveres atònites* (1999), que com veïem a l'inici, ja parteix d'entrada amb la còmica definició que esmentàvem. Retrobem al llarg dels llibres uns mateixos espais i ambients, que ens porten a reconèixer, vulgues no vulgues, que des de sempre ens hem mogut en un mateix paisatge, però només als dos últims s'anomenen i es reivindiquen com a tals sense cap tipus de discussió. Jesús Moncada es va alliberant de prevencions amb el pas del temps fins a l'explosió definitiva que suposa el *Calaveres atònites*, que resulta un magnífic compendi de tota la Mequinensa literària que havia anat dibuixant en tots els llibres anteriors.

Ara bé, què és el que fa especial aquesta Mequinensa? Podríem comentar, d'entrada, un fet enormement curiós: la quantitat de personatges històrics que, sempre segons els seus habitants, hi han arribat a posar els peus. I és que, com qui no vol la cosa, són diverses les personalitats que han deixat petja en aquesta vila. Agafant els sis llibres i reordenant els personatges cronològicament, ens podem remuntar fins al temps de la II Guerra Púnica i Anníbal Barca, com explica apassionadament Caietana Móra, la vella narradora de «Cinc cobriments de cor al casal dels Móra»:

Diuen que aquest general de l'antigor pujava de la banda de València amb un exèrcit molt fort. Duia elefants africans i tot. Anava cap a Itàlia a tustar els romans. Pel que es veu, estaven a mata-degolla. Vet aquí que va presentar-se a l'Ebre i no va trobar cap pont per travessar-lo [...] Au, doncs, a buscar un gual. I el iaio Pòlit [...] va arribar a la conclusió que Anníbal, busca que buscaràs, va remuntar el riu fins a Mequinensa. [...] Suposo que els mequinensans de llavors van dispensar-li una bona rebuda. ¿S'imagina, jove, els elefants de l'Àfrica costera del Forn avall, passant pel carrer Major i per la plaça de l'Ajuntament? Llàstima que llavors no tenien costum de fer fotografies. Calli, si me pareix que no hi havia ni màquines de retratar. (CA: 46–47)

I no només militars cartaginesos, de fet, segons se'ns explica a *Estremida memòria*, Juli Cèsar uns anys més tard, esmentaria al seu *Comentarii de Bello Civili* l'antiquíssima fortalesa Octogessae de la vella Mequinensa (85) fruit de les seves campanyes militars a Hispània. A la mateixa novel·la, uns dels personatges cabdals es diu Genís Borbó, que té, es diu, una semblança física esborronadora amb Ferran VII. La relació amb aquest il·lustríssim i monàrquic llinatge no és gens casual, ja que com se'ns explica a la pàgina 118:

[...] la brama n'atribueix l'origen a l'estada al castell d'un parent de la família reial, que hauria reconegut els bastards nascuts de les seves relacions amb una

mequinensana [...]. Encara avui, hi ha vilatans que podrien substituir personatges de la família de Carles IV, de Goya, sense que ningú no ho notés. [...] (EM. 118)

Parlant de Francisco de Goya, aquest és un altre personatge famós que treu el cap en el món mequinensà, en aquest cas, a *Camí de sirga*. Només, però, el sagaç apotecari de la vila, Honorat del Rom, serà capaç de distingir, durant el període de destrucció definitiva del poble vell, que les «paperines fetes amb unes làmines velles i groguisses plenes de mamarratxades» que «[h]avien aparegut en un bagul del Casal [Campells] i el comerciant les feia servir de paper d'estrassa» eren, en realitat, obres de l'artista de Fuendetodos. «Quin disbarat! [apunta indignat l'Honorat del Rom] Aiguaforts del Goya per embolicar mongetes!» (CdS: 108).

Personatges il·lustres a banda, l'obra completa de Moncada ens dona una visió panoràmica de la història d'Espanya i d'Europa –vista des del singular punt de vista mequinensà, amb tot el que això comporta.

Aquesta tècnica, relacionar esdeveniments històrics amb fets de la ficció mequinensana, on té realment preponderància és a *Camí de sirga*. El carismàtic patró de llaüt Arquimedes Quintana va perdre una orella a la Batalla de Tetuan el 1860 –la recreació d'aquest episodi bèl·lic és un dels moments més brillants de la novel·la. (39–40). El fallit (per ful) atemptat contra el senyor Jaume de Torres coincideix amb l'assassinat a Sarajevo del príncep hereu dels Habsburg, Francesc Ferran d'Àustria, *casus belli* de la primera guerra mundial (45). La fallida última ofensiva alemanya del març del 1918 coincideix amb l'estrepitosa inauguració del vaixell Polifem (76) que, com l'atac alemany, també acabarà de manera lamentable. El pistolerisme i la lluita obrera dels inicis dels anys 20 tindran la seva rèplica mequinensana en l'assassinat del líder sindical Arnau Terrer, símbol de la lluita contra el caciquisme local que dominava la conca minera i fluvial. Més endavant, el naixement de la II República, el 14 d'abril de 1931, coincideix amb la mort del vell llop de riu Arquimedes Quintana. Un fet que, com molt bé explicà Simona Škrabec, no és gens casual: «sinó que expressa d'una manera molt clara el missatge que la nova organització estatal d'Espanya va néixer, una altra vegada, amb el senyal de la mort imprès al front.» (2005: 106). La guerra civil porta a la fugida i posterior exili de molts mequinensans, com Atanasi Resurrecció, que morirà a Tolosa sense poder tornar mai més a casa (228). I, a d'altres, com Salvador Riells, a continuar l'estèril lluita amb els maquis (254). L'artista Aleix de Segarra trobarà la mort a Mathausen, juntament amb una, aleshores anònima, *Madamfransuà*, la mort de la qual passa desapercebuda pels habitants del poble (256). Una mort que enterrarà per sempre els temps feliços de creixement econòmic de la zona (l'auge de l'explotació minera durant la I Guerra Mundial) i inaugurarà (d'alguna manera) el període de la dictadura franquista, en el qual els habitants d'aquesta Mequinensa literària estaran condemnats a viure per sempre més, perquè l'ensorrament definitiu del poble es produí el 1971, abans, doncs, de la mort del dictador feixista.

Amb totes aquestes referències històriques, Moncada aconsegueix, amb una encomiable naturalitat, inserir la vida mequinensana en un marc molt més ampli; dotar-la, com qui no vol la cosa, d'un protagonisme notable. I, més important encara, també li serveixen per anar teixint de forma subtil, aquest arc temporal tan ampli en el qual es desenvolupa, en aquest cas, la novel·la *Camí de sirga*. No li cal especificar dates; sovint només noms, fets concrets, són suficients per, amb la complicitat cultural del lector, saber en quin moment històric estem ubicats a cada moment clau del relat.

Contràriament a l'ampli eix espai-temps en el qual es mouen les novel·les *Camí de sirga* i *Estremida memòria* (entre els segles XIX i XX), *La galeria de les estàtues* es desenrotlla en uns dies molt concrets de l'any 1957 (entre el 27 de novembre i el 12 de desembre; amb algunes analepsis a l'estiu del mateix any i al període de la guerra civil espanyola). Aquests dies de 1957 coincideixen amb el reconeixement públic per part de la dictadura de la insurrecció militar al nord d'Àfrica que donà peu a l'anomenada guerra d'Ifni. Aquest fet històric és rellevant per al desenvolupament de la trama de la novel·la, evidentment, però no ens hauria de passar per alt que, precisament el 1957, va ser l'any en què es va fer oficial la construcció de l'embassament que havia de negar Mequinensa. Tot i la preponderància de la ciutat de Torrelloba en la trama, no podem oblidar que la major part dels protagonistes són mequinensans i que, de fet, tot i no ser-ne ara un tema destacat, també es fa referència a la construcció del pantà. Ho podem comprovar amb la preocupació del jove Dalmau Campells mentre navega amb piragua per l'Ebre l'estiu de 1957: «Es sentia espoliat, profundament trist davant la invasió que esclafava també la vila, convertida en un formiguer de gent forastera per a la qual aquell paisatge no significava res. ¿Què seria del seu món, de tots plegats?» (GdE: 216–217).

És a dir, fins i tot en la novel·la que no sembla tenir, d'entrada, una relació tan estreta amb el món mequinensà, també acabem trobant referències a la futura desaparició d'aquest món, ni que sigui de passada.

Aquesta Mequinensa literària es desenvolupa en un marc paisatgístic descrit amb un estil gairebé pictòric (no és estrany si tenim en compte que, durant cert temps, Moncada va combinar l'escriptura amb els pinzells). Les obres de l'escriptor de la franja, contes i novel·les, estan plenes de petites descripcions de la vila, que n'acaben esdevenint un dels seus trets distintius. Són com petites natures, quadres de petit format que donen un to i un ambient especial a les històries. Vegem-ne un parell d'exemples (escollits gairebé a l'atzar entre les moltes possibilitats); en aquest primer cas, de les pàgines inicials de *Camí de sirga*:

Les primeres vermellors de l'alba van pujar al mur que vorejava l'Ebre des dels llaüts amarrats en els molls silenciosos i s'enganxaren lentament a les textures aspres de les cases arraulides al vessant de la serra dominada pel castell. A la claror del dia, sempre li costava penetrar en el garbuix de carrers i carrerons. [...] A la fi, però, com els altres matins, la llum, quan ja se li empal·lidien les primeres rojors, va anar buidant la tenebra. (CdS: 12)

El sol, després de llepar el riu Ebre, s'enfila per anar despertant, poc a poc, tots els mequinensans. No tots els dies, tanmateix, hi ha unes albes tan plàcides, en aquest poble; també hi pot fer mal temps, com bé descriu el narrador a l'obertura del conte «Un barril de sabó moll» d'*El Cafè de la Granota*:

Uns núvols d'estalzi baixaven per l'Ebre i s'ataconaven damunt la vila, gairebé a frec dels fumerals; dic d'estalzi i no dic mentida perquè pareixia que ens volien ruixar amb tintures de dols. Fins i tot l'aire de tronada que esventava la polseguera per les cantonades tenia el color negrós. Un dia lleig, xiquet, d'aquells que t'esmolten els nervis. (ECG: 7)

Veiem, doncs, com Moncada domina perfectament aquest art de la descripció. Aquests fragments, però, no són purament decoratius, sinó que, sovint, aporten condicions especials per al desenvolupament de la trama en qüestió. En aquest últim cas, per exemple, el mal temps que s'anuncia serà clau per al desenllaç del relat. Ara bé, l'autor domina tant aquesta tècnica que, fins i tot en certs moments, es permet el luxe d'autoparodiar-la. Els exemples més paradigmàtics d'aquest fet els podem trobar a *Estremida memòria*. Aquesta novel·la, que com ja va explicar molt bé Carme Gregori Soldevila (2006), presenta un component metaficcional irònic important, té un personatge, Arnau de Roda, que, a través d'unes suposades cartes *reals*, va comentant al mateix Moncada (autor) el desenvolupament de la novel·la. Al final de cadascun dels capítols del llibre, hi ha una carta seva que els repassa i analitza. El joc de nivells narratius fa que aquest personatge, en aparença *real*, es pugui permetre el luxe de donar consells d'escriptura a l'autor de la novel·la per tal d'intentar millorar-ne el contingut. Consells o advertències, afegitons o detalls que puguin ser-li útils. Com ara sobre les descripcions de paisatges com les següents: «M'agradaria poder afegir alguna pinzellada sobre els colors de l'Ebre en aquell moment, però els comptables no acostumen a fixar-se en aquetes bagatel·les; i, si ho fan, no les apunten als llibres.» (EM: 34)

Sembla que, si no pot fer una de les descripcions de les seves sobre el riu Ebre, Moncada no acabi de ser Moncada. En una carta posterior, l'exemple encara és més còmicament clar:

Des del punt de vista meteorològic, la nit, com ja hem pogut ataüllar a través dels records dels personatges, és d'una normalitat exasperant, no et dona facilitats per lluir-te amb una d'aquelles descripcions que sempre queden bé. Potser podries matisar les pinzellades de fosca —blau d'ultramar als carrerons, maragda als molls de l'Ebre, sangonosa al voltant de les taques verd pàl·lid de les balconades del casino—, [...] i arrodonir el quadre penjant una lluna en quart creixent, com un tall de meló sobre les teulades. (EM: 182)

Amb els apunts cromàtics de la segona part d'aquest fragment, ningú diria que la nit no dóna per a gaire! Evidentment, només algú molt innocent podria creure en l'existència autèntica d'aquest personatge que, en realitat, funciona com jutge perfecte de l'obra (perquè és l'únic que coneix completament la història que s'hi narra d'antuvi) i que, a l'hora de la veritat, serveix de crossa narrativa perfecta per al lector, perquè completa, repassa i posa, en definitiva, ordre i pausa a la tractalada de personatges i punts de vista que poblen aquesta novel·la tant coral. Com apunta Gregori Soldevila «l'hipotètic meta text funciona com a vehicle de ficció que se suposa que comenta i, per tant, suma amb el text o, directament, és text» (2006: 144). Un text que, òbviament, va escriure el mateix Moncada capaç, com hem vist, d'autoparodiar el seu propi estil a l'hora de descriure Mequinensa i de demostrar, en conseqüència, una notable autoconsciència sobre el procés d'escriptura.

Aquest domini del pols narratiu és el que li permet, també, anar elaborant una nòmina de noms i personatges fixos, amb els quals juga, i que ajuden a reforçar aquest sentiment de permanència i de continuïtat en l'espai i el temps al llarg de totes les pàgines de tota la seva obra. A *El Cafè de la Granota*, per exemple, ens presenta un dels seus personatges més entranyables: el barquer Miquel Garrigues, que escriu una carta a la mort demanant-li de substituir al barquer Caront (ni que sigui en dies festius). Justifica l'habilitat de la seva feina, basant-se en l'antiguitat familiar dedicada a l'ofici:

Des que el món és món —esdeveniment que, segons Gustau, el cafeter, que té ben apamada la cosa de l'antigor, tingué lloc molt abans de la guerra del francès —, el barquer de la vila ha estat un Garrigues del carrer Nou. Jo hi vaig conèixer el iaio i el pare. (ECG: 49)

I, efectivament, a la novel·la que escriuria uns anys més tard, *Estremida memòria*, hi trobem Baltasar Garrigues, un personatge amb la mateixa loquacitat que Miquel Garrigues i que protagonitza, ell tot sol, un dels capítols d'aquest llibre. Com podem veure, confirma la tesi que havíem llegit del que, amb el temps, serà el seu últim descendent barquer: «[...] a la nostra família, de l'ofici, en sabem un niu. Tingui en compte que els Garrigues som els barquers de Mequinensa des que el món és món.» (EM: 63)

Un altre personatge que apareix al llarg de diverses obres (ECG, CdS, EM, CA) és l'Honorat del Rom, l'apotecari del poble. A *Camí de sirga* fins i tot en coneixem el seu pare, l'Honorat del Cafè. De totes aquestes aparicions en podem arribar a deduir una personalitat —sempre la mateixa— ben definida: l'apotecari és un home tranquil, intel·ligent i irònic. La seva relació amb la resta de vilatans, però, és el seu tret més característic: és la veu erudita del poble. En un indret i en una època en la qual l'accés al saber era complicat el farmacèutic és aquell capaç de donar el punt de vista més culte en cada situació. Els seus comentaris savis i alhora irònics, resulten picades d'ull als lectors

actuals que són capaços d'entendre (la majoria, esperem) paraules i conceptes que per a la resta de la població mequinensana potser resulten més obscurs. Un exemple d'aquest coneixement el tenim a «Un enigma i set tricorns»:

Segons es desprenia del fet que les xiulades no eixien mai del mateix lloc [...] el fals àrbitre era, o volia fer-ho creure, de la mena d'espectadors que el senyor Honorat, l'apotecari, anomenava peripatètics, és a dir, els qui seguien les incidències del joc tot passejant a l'entorn del camp i només s'aturaven un moment a fi de guaitar les jugades crucials (ECG: 72)

L'ús del terme peripatètic, que defineix els seguidors de l'escola aristotèlica amb un nom provinent, és clar, del grec «ambulant» o «itinerant» (es diu que Aristòtil caminava mentre llegia), serveix per definir de forma irònica aquells aficionats al futbol que, de tant nerviosos, no poden parar quiets durant tot el partit.

Altres noms que conformen aquest imaginari mequinensà són els dels llaüters: Arquimedes Quintana, Robert Ibars (conegut com a Nelson), Sebastià Peris, Manel de Roca... Alguns d'aquests personatges tenen un protagonisme destacat (com Arquimedes Quintana o Nelson a *Camí de sirga*) en certes novel·les i són anomenats, després, com a models de gran patrons en altres contes («La metafísica sota les acàcies», CA). Per altra banda, llinatges com Ibars, Peris, Roca o Monegre surten de manera repetida en diversos contes, essent evident, en alguns casos, que no es tracta dels mateixos personatges. El que fa Moncada en aquestes ocasions, doncs, és repetir uns cognoms que, a còpia d'anar apareixent en diferents contes, van calant a poc a poc en la memòria del lector i ajuden a conformar aquesta idea de món tancat i comú que és aquesta Mequinensa literària. Com a mostra el cognom Peris, que s'associa a llaüters («Revenja per a un difunt», HME), però és també a Marieta de Peris, un personatge d'ECG («Un barril de sabó moll») associat a la xafarderia vilatana, un dels temes principals, al cap i a la fi, de la narrativa moncadiana, que beu sovint de les petites anècdotes i escenes quotidianes a l'hora de crear les seves històries.

Perquè, al cap i a la fi, si hi parem atenció, Moncada explota en moltes ocasions els conflictes veïnals o familiars típics de qualsevol col·lectivitat per a les seves històries. Si ens hi fixem, la majoria dels contes parteixen de petits problemes i malentesos, molts dels quals voregen els tòpics comuns. Com apuntava Lluís Flaquer al seu assaig *De la vida privada* en referència a les societats rurals: «L'activitat principal de molta gent es centra a procurar apropiari-se de la major quantitat d'informació sobre els altres, bo i tractant que aquests descobreixin com menys coses millor sobre un mateix» (1982: 25). Es tracta d'aconseguir tanta informació com es pugui de la resta del veïnat i de, consegüentment, maximitzar tant com es pugui el propi *status*. D'això ja en trobem exemples a «A l'Hèctor el que és de l'Hèctor» (HME), on l'alcalde defensa la seva gestió municipal i acusa els convilatans crítics de no treballar:

Ja sé que no faltará qui pensi: «Però, ¿és que l'Hèctor és un sant o què? A veure si ara l'haurem de posar a sobre d'una peanya!» Doncs bé, aquests mortificadors, aquests burxetes –els mateixos que es passen la vida als cafès de la vila, criticant les coses que fa l'alcalde, en lloc de pensar– es poden confitar les murmuracions (HME: 154).

I també a «L'assassinat del Roger Ackroyd» (ECG), en el qual es desencadena una disputa (amb tret d'escopeta i tot) perquè un veí li ha dit al protagonista com acaba la novel·la negra que estava llegint (!). Una disputa infantil, magnificada per l'actitud irascible del narrador. En aquest últim conte hi entra en joc la figura del jutge de pau del poble, que és, segurament, un dels grans encerts de la creació moncadiana. Aquest personatge és el que dona peu a poder explicar de manera monologada molts dels problemes que tenen els habitants de la vila. És l'excusa perfecta per poder buidar el pap amb naturalitat i desimboltura davant de la persona que ha de solucionar els conflictes veïnals i que alhora coneix, perfectament, com a habitant de l'indret, de quin peu coixeja cadascú.

És segurament per aquest motiu que aquest personatge guanya pes (i nom, Crònides) de manera brillant a l'últim recull, *Calaveres atònites*. La majoria dels estímuls argumentals són anecdòtics, sovint pura xafarderia, que Moncada es capaç de convertir en precises peces literàries. «Assentament comptable», però, no deixa de ser una petita confusió domèstica que està a punt de donar a conèixer la particular conducta sexual d'un matrimoni (la de posar un gra d'arròs a un pot cada cop que fan l'amor). «Preparatiu de viatge» narra el trencament absurd d'una parella per qüestions de creença religiosa. O a «Una finestra al carrer de l'Ham» s'explica el malentès entre un pare i un fill a causa de la mala (o bona, depèn de com es miri) sort del fill durant la guerra civil. És el fet que tots aquests embolics hagin de passar per les mans de Crònides (i del seu ajudant, Mallol Fontcalda, el senyor secretari), el que ens permet de conèixer-los amb tota mena de detalls.

D'altra banda, les explicacions dels personatges mequinensans ens ajuden a entendre millor algunes particularitats de la vida d'aquells temps; són històries que, amb un major o menor grau de credibilitat, sempre tenen un to molt costumista. L'enviament d'una carta al President de la Generalitat o al director de la presó de Lleida permeten de copsar alguns detalls reveladors que, d'esquitllèbit, són una mostra de la vida col·lectiva de tot un poble. Per exemple a «La Plaga de la Ribera», comprovem l'actitud dels vilatans cap a la guàrdia civil:

[...] i si faig un ban de l'alcaldia per dir que ja n'hi ha prou d'anar a pixar a les nits a la porta de la caserna de la guàrdia civil, perquè la cosa a més d'una falta de respecte molt greu, és una porcada, i que clavarem unes multes del cosco als infractors, pot assegurar que deixaré el personal acollonidet i que fins a la setmana següent, pel cap baix, no caldrà repetir el pregó (ECG: 16).

La burla dels estaments policials franquistes és una constant en l'obra moncadiana, present des dels primers relats. Tornant a les idees més costumista, trobem les típiques i tòpiques disputes familiars, amb paper estel·lar de la figura del cunyat:

Si s'hagués trencat un braç mon cunyat Alexandre no hauria passat res, perquè el seu paper és molt curt (fa d'anguila [...]); n'hauríem ficat un altre i llestos. I, si li he de ser franc, però que quedi entre nosaltres dos, l'obra hi hauria sortit guanyant; a més que mon cunyat és un sòmimes, el paper d'anguila no li escau gens ni mica, ja que és baixet, boterut i sembla més aviat un gripau. [...] però la paparra de la meva sogra no va callar, burxa que burxa, fins que no vaig donar el paper al fillet del seu cor! (HME: 100).

Una idea, la del cunyat pesat, que Moncada explota molt bé, ja que la tornarà a emprar a «L'assassinat del Roger Ackroyd»:

Si aquest cap de soca [el cunyat] no sap ni on cau Anglaterra! Si és un sabatasses, un talòs, un llanut! [...] el meu cunyat era allí, plantat davant meu, per dir-me que deixava el morral i l'escopeta a l'entrada de casa [...] Li vaig dir que, per mi, podria anar-se'n a l'infern, mentre no m'emprenyés. Lo Dorotea ho sentí [...], va eixir igual que un llamp a defensar el seu germà, i tinguérem gresca: «Damià, que tu, li tens el dit a l'ull, al pobret del teu cunyat!» (ECG: 94).

El final d'aquest fragment ens serveix també de mostra per veure les relacions matrimonials d'aleshores, que sovint Moncada dibuixa com un enfrontament entre marit i muller. La visió del matrimoni en la narrativa moncadiana pot quedar perfectament resumida en la sornegueria de Crònides a «Assentament comptable», quan parla d'una parella realment feliç: «Són matrimoni però pareix que s'estimen, senyor secretari» (CA: 65).

Cal no perdre de vista, tanmateix, que la societat que veiem reflectida en aquests contes és la que ens vol descriure Jesús Moncada. Amb això vull dir que l'autor sempre cerca «deixar bé» els seus convilatans. Hi ha unes fòbies i unes simpaties que l'autor no amaga, sinó que més aviat exagera. Així doncs, Mequinensa és descrita sempre com una població progressista, que ridiculitza els estaments de poder (sobretot el policial i l'eclesiàstic) i on a la gent li agrada divertir-se. Ja en trobem exemples a «A l'Hèctor el que és de l'Hèctor»:

[...] ¿qui no va somiar més d'una vegada aquell bé de Déu [la majordona] [...] ? Expliqueu-me, si no, ¿per què a tots els calaveres d'aquesta vila descreguda, on l'aigua beneita es torna rànica a les piles de l'església i s'hi crien cullerots, els va agafar aquella febrada de misses, rosaria, processons i novenes, fins al punt que l'oncle Josep Rius, als seus setanta-cinc anys i anarquista de tota la vida, va escriure al bisbe a veure si li donava plaça de capellà? (HME: 155-156).

És aquesta una Mequinensa riallera, sempre amatent a fer tabola, promíscua, on les relacions extramatrimonials estan a l'ordre del dia i s'accepten amb naturalitat, són pràcticament vox populi. Qui està casat amb qui, de quina família prové, quin és el seu ofici, etc. La confiança que hi ha entre els vilatans queda demostrada, cercant el to humorístic i de forma ben subtil, és clar, per la facilitat amb la qual s'estableixen aquests vincles sexuals. Un exemple d'això el trobaríem a «Amarga reflexió sobre un manat de cebes», en què se'ns explica què podia passar ser una nit qualsevol a Mequinensa:

A quarts de tres, Pere Canota, diu que per desalterar-se d'una entrevista frustrada amb la pastissera del carreró de la Fleca, decidí que havia d'ensinistrar l'euga per a les corregudes de les festes majors del setembre i la va fer galopar quatre vegades de punta a punta del carrer Nou [...]. mitja hora més tard, la senyora Palmira d'Escarp i Tamariu [...] va eixir, somnàmbula [...] al balcó del dormitori, on cantà tres vegades seguides una ària d'òpera italiana, concretament «La donna è mobile», de Rigoletto; [...] l'oncle Silvestre, en anar a gitar-se, es confongué de porta –la fosca, ja se sap– i costà Déu i ajut persuadir el seu veí, l'Eduard Sarroca [...] que allò havia estat una equivocació, facilitada pel fet que les dues dones, la del Sarroca i la de l'oncle Silvestre, es deien Adelaida i que no s'havia d'embolicar la troca ni buscar la lluna per la bassa. (ECG: 80)

Veiem, per tant, com els mequinensans compleixen molts dels tòpics que podríem esperar d'un poble qualsevol. Tòpics que, de tan exagerats, acaben esdevenint còmics.

Finalment, cal destacar que, sovint, darrere de l'escena divertida, hi trobem també la descripció de certs comportaments humans plenament universals. Així doncs, alguns contes ens parlen també de la vanitat («A l'Hèctor el que és de l'Hèctor» HME), la superstició («Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues» ECG), la gasiveria («Aparició providencial de la sardina» CA) o la fatxenderia («La metafísica sota les acàcies» CA). Molts dels contes, per tant, tot i néixer d'anècdotes, contenen alhora una reflexió moral sobre aquests comportaments –ridiculitzant-los en la majoria dels casos. Són, habitualment, relats en els quals destaca un sol personatge que queda singularitzat per la seva actitud. Enfront de la divertida imatge col·lectiva del poble hi trobem aquests contrapunts que afermen encara més la personalitat mequinensana. I, amb totes aquestes dades, el més destacable de tot plegat és que Mequinensa segueix essent un poble unit: van junts a veure el futbol, juguen a la botifarra i, sobretot, malparlen de tot i de tothom.

Un altre dels aspectes que els uneix i del qual es mostren més orgullosos, ja que és el símbol de la seva terra, és el riu. Com apuntava Andreu Carranza en un dels textos del monogràfic d'homenatge que la revista *Urc* dedicà a Jesús Moncada: «De fet, l'Ebre canvia l'estructura interna de la societat i es transforma en l'eix vital, el pilar fonamental a l'entorn del qual girava gairebé tota la vida del poble riberenc» (2006: 51) El fet de viure a la confluència de l'Ebre i el Segre, dota als mequinensans, per tant, d'un caràcter

especial. Coneixen com ningú la natura fluvial i la saviesa que se'n desprèn. Només cal llegir quina descripció fa del riu Ebre el protagonista de «Senyora Mort, Carta de Miquel garrigues» per mostrar amb senzillesa l'amor que per ell sentien els mequinensans:

Com m'hi xalava, senyora [Mort], fent de barquer! ¿Vostè sap què era passar la primera barcada, encara fosca nit, amb l'embarcació plena de minaires que duien els carburs encesos? ¿No ha estat mai al mig de l'Ebre a punteta de dia, quan el sol comença a llepar-lo? ¿Va travessar alguna vegada el riu, a l'hivern, entre la boira esgaiada per les ales de les gavines, mentre jo feia sonar el cargol de mar, per avisar els patrons dels llaüts de carbó que paressin compte amb el pas de la barca? Valdrà més que ho deixi córrer... (ECG 49-50)

Veiem, doncs, com el riu forma part de manera totalment indestriable del seu caràcter, forma part de la seva identitat. Sense ell, no es pot entendre el poble.

En general, si ens hi fixem, Moncada vol deixar una bona imatge dels seus convilatans i només trenca aquest esquema quan parla de personatges amb posició de poder. Els exemples més paradigmàtics els trobaríem en personatges com Jaume de Torres i la seva filla Carlota de *Camí de sirga*; o en el sarcasme amb el qual descriu els estaments militar i religiós a *La galeria de les estàtues*. Un fet totalment coherent si tenim en compte que sempre es vol lligar els habitants del poble de Mequinensa a una mentalitat d'esquerres i progressista; creant, per tant, aquesta contraposició entre la gent del poble treballadora i la gent rica (amb el suport de l'església i les forces de l'ordre) en la qual uns serien els *bons* i els altres els *dolents*. No obstant això, és interessant de remarcar que Moncada també és capaç de trencar aquesta simple dicotomia en un conte com «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» (ECG), en el qual el protagonista (un lladregot d'estar per casa) és víctima de la confrontació civil que es viu entre els dos bàndols. En conseqüència, aquest conte pren una singularitat rellevant molt valuosa dins del conjunt de la seva narrativa.

Així doncs, i en definitiva, la personalitat dels personatges de Mequinensa destaca per la singularitat del lloc on viuen i l'actitud amb la qual es prenen la vida (sense oblidar que, segurament, una porta a l'altra). L'excés d'innocència (que desperta la nostra tendresa), la fatxenderia o la mala sort són algunes de les constants d'aquestes històries. La gràcia, però, està en el fet que la volguda singularitat que demostren els habitants del poble no s'adequa, en molts casos, a l'originalitat dels temes que tracta. Són capaços, per exemple, de convertir un enterrament en un esdeveniment multitudinari amb la simple excusa de veure un partit de futbol (*Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana*); de transformar en una història misteriosa i transcendental la cursa per atrapar un autobús de línia (*Informe provisional sobre la correguda d'Elies*); o d'intentar millorar les habilitats d'un lladre perquè pugui robar millor (*La Plaga de la Ribera*). El punt de vista, el to, la selecció de fets que narren (cercant, sempre, l'altra cara de la moneda), són fonamentals per entendre la lògica dels mequinensans.

Personatges extremadament singulars per a temes d'allò més banals, que converteixen un puntet arraulit, en un mapa, a la confluència de l'Ebre amb el Segre, en un indret de pas ineludible; que potser no és ben bé el rovell de l'ou de la galàxia, d'acord, però sí un planeta important de la literatura catalana del segle XX.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson, Benedict. *Comunitats imaginades: reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Trad. M. Àngels Giménez. Catarroja; Afers; València: Universitat de València, 2005. Imprès.
- Carranza, Andreu. «La gent de l'aigua corrent». *Urc. Monografies literàries de Ponent*, Núm. 21 (novembre 2006): 105–108. Imprès.
- Flaquer, Lluís. *De la vida privada*. Barcelona: Edicions 62, 1982. Imprès.
- Gregori Soldevila, Carme. «Metaficció irònica a *Estremida memòria*, de Jesús Moncada». *Caplletra*, 41 (2006, tardor): 131–150. Imprès.
- Moncada, Jesús. *Històries de la mà esquerra*. Barcelona: Edicions 62, 2004. Imprès.
- . *El Cafè de la Granota*. Barcelona: Edicions 62, 2004. Imprès.
- . *Camí de sirga*. Barcelona: La Magrana Butxaca, 2001. Imprès.
- . *La galeria de les estàtues*. Barcelona: La Magrana Butxaca, 2003. Imprès.
- . *Estremida memòria*. Barcelona: Edicions 62, 2004. Imprès.
- . *Calaveres atònites*. Barcelona: La Magrana, 2001. Imprès.
- Moret, Hèctor. «Aproximació a la toponímia rural de Mequinensa». *Archivo de Filología Aragonesa*, 1994. Imprès.
- Moret, Xavier. «Jesús Moncada, de Mequinensa a Torrelloba». *El País, Quadern*, 13 febrer 1992: 2–3. Imprès.
- Murgades, Josep. «Narrativització de formes simples: l'obra de Jesús Moncada», *Professor Joaquim Molas: Memòria, Escriptura, Història*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003: 759–780. Imprès.
- Škrabec, Simona. «*Camí de sirga* que no es pot recórrer a peu». *Els Marges*, 76 (primavera 2005): 105–118. Imprès.

Fecha de recepción: 07 de noviembre de 2016.

Fecha de aceptación: 11 de marzo de 2017.

